

DE ZANDLOPER

Uitgave van de Vereniging Oud Ede

41^e jaargang,
nummer 1
februari 2013

INHOUD	pag.
<i>Van het Bestuur</i>	1
<i>Boeksignalementen</i>	2
<i>Geschiedenis van het landgoed Planken Wambuis</i>	3
<i>Hoe de klok uit Huize Kernhem verdween en weer terugkwam + Naschrift</i>	22
<i>Doorbraak Rijndijk in 1855</i>	26
<i>Kindermishandeling</i>	28
<i>Museumnieuws</i>	31
<i>Oproep</i>	31
<i>Colofon</i>	32

VAN HET BESTUUR

Hans van Bemmelen, voorzitter

Dit jaar is de Vereniging Oud Ede goed van start gegaan met de aankoop van een schilderij van Lodewijk Soenius. Het betreft een gezicht op Ede met Oude Kerk en een dorpsboerderij. (zie linksonder)

Louis Soenius is bij een breed publiek geliefd als schilder van zonnige, kleurige strandgezichten met figuren, en van haven-, zee- en stadsgezichten. Zijn bron van inspiratie was de stad Den Haag en omgeving, waar hij met een korte onderbreking zijn hele leven woonde. Soenius bezocht ook regelmatig het nabijgelegen Katwijk, en in het mondainere Scheveningen schilderde hij het zomerse strandvermaak met spelende kinderen en badgasten.

Hij was lid van de Haagse Kunstkring. Het aangekochte schilderij is te bewonderen in het Historisch Museum Ede.

Zoals bekend is onze bibliotheek nu gehuisvest in het gemeentearchief. Voortaan zijn op elke donderdagmiddag en vrijdagochtend vrijwilligers van de VOE in de studiezaal van het gemeentearchief aanwezig om u op weg te helpen naar de informatie waarnaar u op zoek bent.

Via een weblink op onze website www.verenigingoudede.nl kunt u thuis achter uw pc zoeken in de catalogi van zowel de bibliotheek van de VOE als die van het gemeentearchief.

Het bestuur heeft het beleidsplan voor de periode 2013–2016 opgesteld. Dit beleidsplan is via onze website in te zien.

De algemene ledenvergadering is dit jaar gepland op woensdag 17 april. Na afloop verzorgt het Militair Platform Ede een lezing over de bezetting en bevrijding van Ede. Het is de bedoeling dat elk jaar rond 17 april het Militair Platform een lezing verzorgt. 17 april is namelijk de datum waarop Ede in 1945 bevrijd werd. Deze lezingen zullen voortaan de *17 april-lezingen* worden genoemd.

Informatie over andere activiteiten van de Vereniging Oud Ede dit jaar vindt u op onze website www.verenigingoudede.nl

Boeksignalen

Biografisch Woordenboek

2

Het negende deel in de reeks *Biografisch Woordenboek Gelderland* is verschenen. Er worden Gelderse kanten van BN'ers uit het verleden voor het voetlicht gehaald. Ze figureren te midden van landelijk minder bekende, maar zeker niet minder interessante Gelderse mannen en vrouwen uit het verre en recente verleden, zoals bijvoorbeeld Frans Zwollo jr., edelsmid en theosoof, Willemine Verloop, uitgeefster uit Barneveld, en de Zutphense kroniekschrijver Konrad van Achteveld. Tientallen auteurs zorgden weer voor ruim 45 biografieën van personen die elk op hun eigen manier hun sporen verdienen in de Gelderse geschiedenis. Zo verzorgde Bert Lever een lemma over Theodorus Prins (1750-1829), de eerste en enige burgemeester van Bennekom. Na Anne Maria Moens en Jan Roseboom heeft nu nog een Edenaar een plaatsje in de reeks: de politicus Hubert van Eck (1905-1991).

Biografisch Woordenboek Gelderland. Uitgeverij Verloren, € 15,-

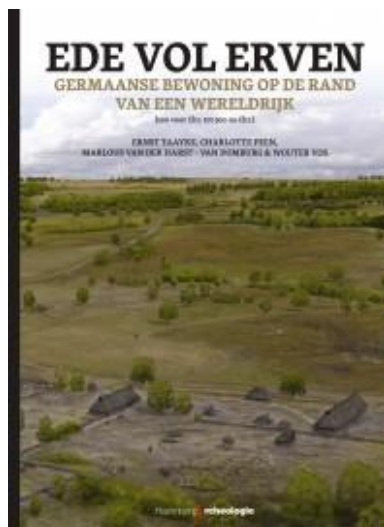
Ede vol erven

In de loop van de IJzertijd (zo'n 2500 jaar geleden) breidde de Germaanse bevolking zich op de zuidflank van de Veluwe steeds verder uit. Dat ging door, toen aan de overzijde van de Rijn de Romeinen hun wachtposten en andere versterkingen aanlegden. De Romeinse verdedigingslinie zou op den duur door invallen vanuit het noorden, en de ineenstorting van het Romeinse Rijk, verdwijnen. Uit archeologisch onderzoek in de Edese wijken Op den Berg, Veldhuizen en Maanen is gebleken dat, anders dan misschien verwacht, de plaatselijke bevolking in deze onrustige tijden haar welvaart juist zag toenemen.

Deze opgravingen zijn nu gepubliceerd in *Ede vol erven*. De presentatie van tientallen

boerderijplattegronden en hutkommen, samen met een veelvoud aan gedraaide maar vooral ook handgevormde aardewerkvormen en metalen objecten, maken dit boek tot een prachtig corpus over de ijzertijd en (laat-)Romeinse tijd aan de rand van de Veluwe.

Ernst Taayke, Charlotte Peen, Marlous van der Harst-Domburg, Wouter Vos: Ede vol erven – Germaanse bewoning op de rand van een wereldrijk. Hazenberg Archeologie, Leiden, € 25,-.

GESCHIEDENIS VAN HET LANDGOED 'PLANKEN WAMBUIS'

Frans van Oort en A.A. Bonnema

Het eerste deel van dit verhaal is van de hand van ir. A.A. Bonnema en is gepubliceerd in het Nederlands Bosbouw tijdschrift jaargang 53 nr. 2, 1981. Zijn verhaal geeft prachtig de eigendomsgeschiedenis uit de periode middeleeuwen tot 1934 weer.

De heer Bonnema is directeur geweest van N.V. 't Schoutenhuis te Woudenberg, welk bureau het rentmeesterschap heeft gevoerd over Planken Wambuis vanaf 1934, het moment dat de toenmalige eigenaren, de erven Van Pallandt, het gehele complex aan de Unitas N.V. hebben verkocht.

Wie prijst er ooit een mensch, die oude Bosschen velt,

En in derzelve Plaats geen nieuwe Wederstelt,

Want hadden eertijds toch ons Vadren niet geplant,

Wat sou ons Holland zijn dan Veen en ijdel Sand (Jacob Cats)

Tijdvak/Eigenaren/Reden overgang

Tot 1516/landsheerlijk domein /schenking en ruiling

1516-1579/geslacht van Scherpen Zeel, genoemd Palick/verkoop

1579-1632/geslacht van Dorth/huwelijk

1632-1721/geslacht van Arnhem/ vererving

1721-1824/geslacht Torck/huwelijk

1824-1934/geslacht van Pallandt/ verkoop

1934-heden/Unitas

De eigendomsgeschiedenis van het landgoed is aan de hand van de rijke Gelderse archieven tot in de middeleeuwen na te gaan. Vele gegevens zijn geput uit het onderzoek dat de vroegere Rijksarchivaris Martens van Sevenhoven verrichtte ten aanzien van de Gelderse bossen in het algemeen en uit de inventarisatie van het huisarchief Keppel door de huidige archivaris Van Schilfgaarde.

In de middeleeuwen beschouwde de **graaf**, later (in 1339) **hertog van Gelre** zich als eigenaar van de wildernissen in zijn gebied, met name van de bossen en de heidevelden. Hij grondde dit recht op dat van de Duitse koningen, die zich vóór hem (na het verdelingsverdrag van Verdun van 843, waarbij deze streken eerst bij Midden-Frankenland en daarna in 925 als hertogdom Lotharingen bij Duitsland komen) eigenaars van die wildernissen hadden genoemd. Het was één van de zogenaamde regalia, die de Gelderse landheer aan zich had getrokken, toen de koningen hun werkelijke macht in deze streken grotendeels hadden verloren. Weliswaar noemde hij zich eigenaar, maar hij kon zijn recht vaak niet of maar ten dele laten gelden door oudere gebruiksrechten van eigengeërfden, in de vorm van vee-weide, schapendrift, plaggen maaien enz. De rechten van de hertog beperkten zich dan tot de heffing van gebruiksrechten en van tiend (de zgn. novale tiend) bij ontginning. Alleen in de streek tussen Arnhem en Wageningen en ten zuiden van Nijmegen werden landsheerlijke domein-gronden gevonden waar de schapen en de plaggenmaaiers voldoende geweed of althans in hun vrijheid beperkt konden worden, om er enig bos ten behoeve van de hertog in stand te houden.

Die zogenaamde Domeinbossen zijn, na de afzwering van de laatste hertog in 1581, overgegaan aan de Landschap en werden sindsdien namens de Staten be-

heerd door de Rekenkamer te Arnhem. Het domein tussen Arnhem en Wageningen strekte zich oorspronkelijk meer naar het noorden uit zodat ook het landgoed Planken Wambuis – toen genaamd het Reemsterveld – daaronder viel, maar hertog Karel (1492-1538) heeft dit Reemsterveld bij het domein van het kasteel Rozendaal (Gelderland) gevoegd en het ook tezamen met Rozendaal op 21 januari 1516 met renten en toebehoren opgedragen aan zijn Onderdorst van Veluwen **Gerrit van Scherpenzeel Palick**, uit dank voor bewezen diensten.

Als zodanig heeft het landgoed, dat trouwens vanouds al het brandhout voor de keuken van Rozendaal leverde, dus nimmer tot het door de Rekenkamer beheerde domein behoord. Het kasteel Rozendaal was overigens in 1516 verwoest en vervallen, zodat hertog Karel tevens beloofde zijn Onderdorst en diens erfgenamen er niet te zullen uitzetten alvorens de restauratiekosten te hebben terugbetaald. Op 25 november 1536 raakte het bezit echter geheel uit 's hertogs hand, want toen schreef hij aan Willem van Scherpenzeel (Gerritszoon) het huis en alle toebehoren van Conijnwaranden, twee erven te Mossel, voorts land, zand, heetveld en houtgewas, zulks in ruil voor het goed Kaldenhoeve onder Eerbeek. De grenzen der heerlijkheid waren toen nog niet nauwkeurig bepaald en Willen van Scherpenzeel heeft naderhand nog andere goederen als de Conijnwaranden van Delen en Eerde aan zich getrokken.

Op een kaart van 1632 is het gehele landgoed echter al vastgelegd, praktisch met de thans nog bestaande grenzen. Het heet dan 'Het Veld van Reems of Roosendaels'.

De hoeve Nieuw Reemst, toen nog West-Reems genoemd, is dan ook aanwezig en deze is dus waarschijnlijk tussen 1536 en 1632 gebouwd.

De bezittingen van Rozendaal liepen door tot Deelen (thans Hoge Veluwe) en over Terlet tot het kasteel Rozendaal toe. In 1579 hebben de erven van Willem van Scherpenzeel de heerlijkheid verkocht aan **Dirk van Dorth**, die in 1586 overleed en het naliet aan zijn zoon Dirk.

Dirk van Dorth jr., eigenaar van het landgoed Planken Wambuis van 1579-1586 (foto: Brantsen van de Zyp Stichting Arnhem – kasteel Rosendaal, Rozendaal)

Deze Dirk van Dorth en zijn vrouw Margreet toe Boecop maakten de bezitting leen aan het Vorstendom; de akte dateert van 1628. In hetzelfde jaar droegen zij het over aan hun dochter Ermgaard Elisabeth van Dorth, die in 1632 huwde met **Robert van Arnhem**, Landdrost van Veluwen, overleden in 1649. Het ging toen eerst over naar de zoon Diederik en na diens vroege overlijden op 9 september 1656 aan zijn zuster Johanna Margaretha van Arnhem, die op 10 december 1667 huwde met haar volle neef Johan van Arnhem. Tijdens hun bewind logeerde Willem III meermalen op Rozendaal en jaagde dan op het landgoed, waarvoor in die jaren

een jachthuisje werd gebouwd aan de zogenaamde Koningsweg.

Lubbert Adolf Torck, 1687-1758, ongekroond koning van Gelre; foto dagjeweg-blog.nl

Het huwelijk bleef kinderloos, zodat de heerlijkheid, volgens een bepaling in de weleer gemaakte overdrachtsakte, na de dood der echtgenoten (Johan in 1716 en Johanna Margaretha in 1721) weer met het domein verenigd zou moeten worden. Echter verklaarden de Staten van Gelderland op 24 april 1722, van alle rechten op Rozendaal af te zien, waardoor de heerlijkheid volgens het testament der beide echtgenoten werd geërfd door hun achterneef **Lubbert Adolf Torck** (1687 – 1758), een achterkleinzoon van Lubbert Torck en Jacoba van Arnhem en daarmee overging op het geslacht Torck dat uit het Kleefse stamde.

Deze Lubbert Adolf huwde met Petronella Wilhelmina van Hoorn, de schatrijke weduwe van Jan Trip.

Haar vader was procureur-generaal van Nederlands Indië en zij bracht een vermogen van meer dan een miljoen gulden

mee; vergelijkbaar met nu ongeveer 50 miljoen euro.

Petronella Wilhelmina van Hoorn, 1698-1764, echtgenote van Lubbert Adolf Torck (foto: Brantsen van de Zyp Stichting, Arnhem)

De invloed van Lubbert Adolf was zo groot, dat hij wel de ongekroonde koning van Gelre werd genoemd. Wellicht heeft dat er ook nog toe bijgedragen dat het Lubbert Torck uiteindelijk mocht gelukken de eigendom van het landgoed volledig vrij te maken door aankoop van nog resterende aandelen in de hoeven Mossel en Oud-Reemst (1725 – 1729) waarmede merkwaardigerwijze diens overgrootvader en naamgenoot tachtig jaren eerder al een aanvang had gemaakt in hoedanigheid van voogd over de kinderen (Diederik en Johanna) van zijn zwager Robert van Arnhem. Overigens blijkt hier wel uit, dat ook op het Reemsterveld enkele eigengeërfd, met name die van Mossel en Oud-Reemst, reeds oudere gebruiksrechten bezaten, toen de graven van Gelre zich als eigenaren van de wildernissen (bossen en heidevelden) in hun gebied gingen beschouwen.

Ook de dikke mappen in de archieven met stukken, betreffende het weiden van schapen in het Mosselse Veld (vanaf 1445) en het Reemsterveld (vanaf 1539) en ettelijke afpalingen van de grenzen van deze hoeven, geven een beeld van het eendeloos geharrewar als gevolg van die door kruising van rechten, totdat tenslotte de echtgenoten Torck en Van Hoorn daaraan door uitkoop een einde wisten te maken. (Oud-Reemst lag aan de druk bereden Hessenweg – thans nog Harderwijkerweg genaamd – getuige de pogingen van Lubbert Torck om de schade, die de Hessenkarren veroorzaakten, te beperken door afbakening met pollen).

Hun huwelijk bleef echter kinderloos, waardoor de bezitting na hun overlijden (Lubbert in 1758 en Petronella in 1764) overging op de schoonzuster Jacoba Maria van Wassenaar van Duvenoorde, weduwe van Frederik Willem Torck en nog in het zelfde jaar – dat was in 1765 – op haar zoon Assueer Jan Torck, die in 1758 huwde met Eusebia Jacoba de Rode van Heeckeren.

Door Assueer Torck werd de herberg (en hoeve) gebouwd aan de rijksweg (volgens een acte van 12 augustus 1782, waarin wordt verpacht een herberg met land die zal worden getimmerd in het Reemsterveld).

In 1789 werd deze hoeve weer verpacht en dan genoemd het *'Houten off Planken Wambais, gelegen in het Rheemsterveld, bestaande uit Huys, Hof en Koorenlanden'*.

De naam Planken Wambuis verschijnt in deze akte voor het eerst en de veronderstelling ligt voor de hand dat de naam van de herberg – als markant punt aan de hoofdweg van Arnhem naar Ede – later ook werd gebruikt voor de gehele bezitting en toen geleidelijk de oude naam Rheemsterveld heeft verdrongen.

Een acte van 4 februari 1793 vermeldt reeds onder meer de verkoop van dennen en berken aan 't Planken Wambuis.

Assueer stierf op 21 februari 1793 en werd opgevolgd door zijn zoon Rienhard Jan Christiaan Torck (1775-1810), in 1800 gehuwd met Gooswina Geurdina van Neukirchen.

Hun zoon Assueer Lubbert Adolf volgde hen op en trouwde in 1834 met Jkvr. Huyssen van Kattendijke. Dit gezin werd hard getroffen. Op 18 augustus 1842 stierf de man in februari 1843 de enige zoon Frederik Willem en op 5 maart 1843 de vrouw, waardoor Rozendaal overging op de dochter Ada Catharina, de laatste telg van het geslacht Torck (1835-1902), die op 14 december 1854 huwde met haar volle neef Mr. Reinhard Jan Christiaan van Pallandt.

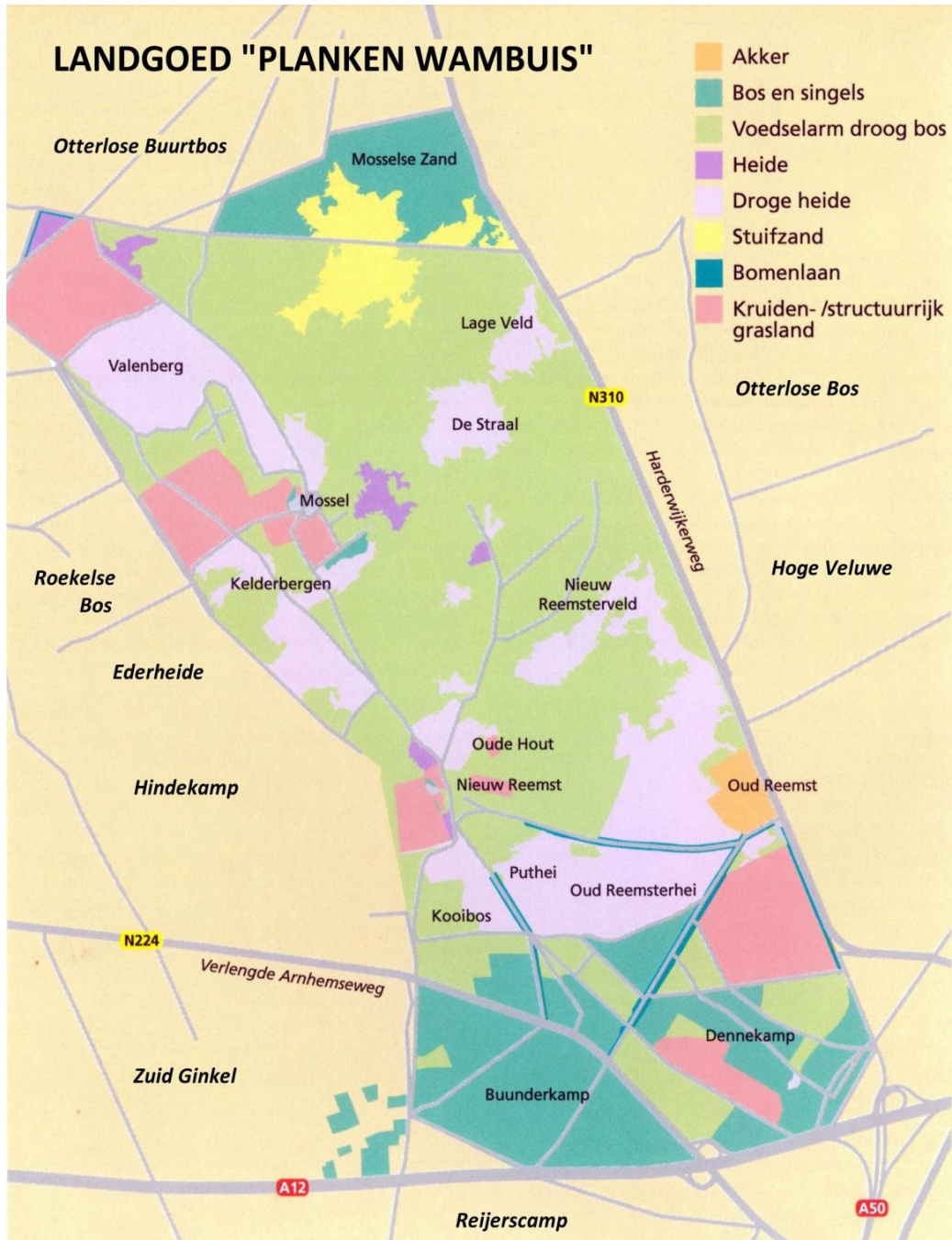
Het Planken Wambuis bleef met Rozendaal verenigd tot en met bovengenoemde Rienhard Jan Christiaan Torck (1775-1810).

Na diens overlijden kwam het door boedelscheiding aan de dochter Henriëtte Jeanne Adelaide Torck, terwijl de zoon Assueer – gelijk vermeld - Rozendaal verkreeg. Daarmee was de band tussen Rozendaal en het Planken Wambuis dus verbroken, merkwaardigerwijze echter slechts tijdelijk.

Henriëtte Torck huwde namelijk in 1824 met Adolph Werner Carel Willem van Pallandt van Barlham en een van haar negen kinderen, te weten Reinhard Jan Christiaan, trouwde later weer met de dochter van haar broer Assueer, namelijk met Ada Catharina Torck – gelijk hierboven werd vermeld – en daarmee kwamen dus Rozendaal en het Planken Wambuis toch weer samen in het geslacht van Pallandt.

Van Mr. Reinhard Jan Christiaan van Pallandt gingen Rozendaal en het Planken Wambuis dan over op zijn zoon Frederik Jacob Willem van Pallandt, kamerheer

LANDGOED "PLANKEN WAMBUIS"

Overzichtskaart van natuurgebied Planken Wambuis. Duidelijk is te zien dat het goed voor een groot deel omsloten wordt door hoofdweggen.

Ook is zichtbaar de inbedding van het landgoed tussen de aangrenzende natuurgebieden.

Kaart afkomstig van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, bewerkt door R. van der Schans.

van H.M. Koningin Wilhelmina en burgemeester van Rozendaal, die gehuwd was met Constantia Alexina Loudon.

Na diens dood op 14 april 1932 werden Rozendaal en het Planken Wambuis echter andermaal gescheiden, want de gezamenlijke erven besloten tot publieke verkoop van het Planken Wambuis.

Tot zo ver het relaas van de heer Bonnema.

De plaats van het landgoed in de streek

Het landgoed Planken Wambuis is gesitueerd in het zuidelijk deel van de Neder-
Veluwe. Het grootste deel ligt in de kadastrale gemeente Otterlo (burgerlijke gemeente Ede) en slechts een gering deel valt onder de gemeente Oosterbeek (Renkum). Het heeft een lengte van ongeveer 7 km. en een breedte van ongeveer 3 km., en strekt zich uit tussen Otterlo en Wolfheze.

Grofweg kan men stellen dat de zuidelijke grens langs de A-12 (Utrecht-Arnhem, tevens gemeentegrens) ligt; slechts ca. 35 ha. ligt over de A-12 in Oosterbeek. Verder ligt het landgoed in het westen ingeklemd tussen de natuurgebieden en bossen van de Zuid-Ginkel, de Noord-Ginkel, de Westerbergen, de Hindekamp en de Eder Heide; aan de noordzijde tussen de landgoederen Het Roekelse Bos en het Otterlose Buurtbos, terwijl de oostgrens wordt gevormd door het nationale park De Hoge Veluwe (gescheiden door de Harderwijkerweg) en het landgoed Grijsoord.

Angst voor versnippering van het landgoed

Na het bekend worden dat het landgoed Planken Wambuis onder de hamer komt en zal worden verkocht komt er een stroom van reacties op gang die allen aangeven hoe belangrijk het is om dit landgoed niet te verkavelen. Regelmatig

komen er verhalen over dit probleem in de landelijke pers, maar vooral in de plaatselijke bladen van de hand van o.a. Jac. Gazenbeek, maar toch in hoofdzaak van de befaamde natuurvorser en drukker/journalist A.B. Wigman.

Als geen ander pakt hij elke gelegenheid aan om zijn grote zorgen omtrent dit landgoed kenbaar te maken. Hij organiseert lezingen in de Reehorst, schrijft een boekje over Planken Wambuis en wijdt diverse artikelen over dit onderwerp in bijv. de Edese Courant.

In een uitgave van deze krant van 8 augustus 1934 schrijft hij het volgende: *Op weinig plaatsen van de Zuidelijke Veluwe vinden wij het eigen karakter van dit indrukwekkende landschap, zoo zuiver en volkomen bewaard als op de oude bezitting 'Het Planken Wambuis'. Dat ligt wel daaraan, dat dit grote complex bosch, heide en zand, (ruim 2000 ha) gedurende vele eeuwen zonder onderbreking in het bezit was van dezelfde adellijke familie, die het met piëteit tot op den huidigen dag in vrijwel ongewijzigden staat heeft gelaten en nimmer veranderingen van ingrijpenden aard aanbracht, waardoor een natuurmonument met grootsch vertoon van landschappelijke schoonheid behouden is gebleven.*

In hetzelfde artikel doet de heer Wigman de suggestie dat het ongetwijfeld waard is dat de Staat der Nederlanden het landgoed aankoopt of anders de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, dan wel het Geldersch Landschap.

De Edese Courant van 19 september 1934 meldt echter dat het blad 'Het Volk' te bevoegde plaatse de vraag heeft gesteld of de regering maatregelen overweegt of voorbereidt, die de verkaveling van het Planken Wambuis zouden kunnen voorkomen. Maar het blad kreeg als antwoord, dat de maatregelen van deze aard op dit ogenblik niet worden voorbereid en dat de indruk bestaat, dat zij, gezien de toestand

van 's lands financiën, evenmin in overweging kunnen worden genomen.

Blijven in principe de twee genoemde instellingen over, maar bekend is dat van beide verenigingen de laatste jaren al grote offers zijn gevraagd, terwijl het Geldersch Landschap op dit moment de handen vol heeft met de overname van de Lochemsche Berg. Lukt het niet dan wordt nog de suggestie gedaan om dan de mooiste plekjes van het bezit, zoals het Mosselse Zand te verwerven om daarna als natuurmonument te bestempelen.

De strijd lust blijft groot. De heer Wigman sluit zijn verhaal af met de volgende woorden: *'Pas wanneer wij het verloren hebben en de drukke roezemoezige wereld al benauwder en beknopter zal zijn, zullen wij het verlies en gemis ten volle beseffen en dan is het te laat'*.

Opname van de zandverstuiving de Wolfsbergen nabij Mossel. Aan het eind van de 19^e eeuw was de oppervlakte zand op Planken Wambuis nog zo'n 300 ha. Door o.a. beteugeling is er nog ca. 30 ha. over. Het ligt in de bedoeling hier weer uitbreiding aan te geven. Foto collectie F.G.van Oort.

Openbare verkoping landgoed Planken Wambuis

In opdracht van de erven van Pallandt zal notaris W.F.J. Fischer uit Ede dit landgoed onder de hamer brengen. De onroerende goederen zullen worden geveild in kavels (dit zijn een aantal percelen bij

elkaar), ondermassa's (zijn een groot aantal kavels bij elkaar) en massa (totaal van de kavels), zoals beschreven in een verkrijgbaar kavelboekje.

W.A.B.A.M.B.E.N.
BIBLIOTHEEK

Belangrijke Openbare Verkoop

van het bekende

Landgoed „Planken-Wambuis”

groot ruim 2.000 Hectaren, gelegen onder OTTERLO
(Gemeente EDE) aan den Rijksweg van Ede naar Arnhem en
aan den weg van Arnhem naar Otterlo.

Tot dit landgoed behooren de BOERDERIJEN: „NIEUW-REEMST”, „OUD-REEMST” en het zoo bekende „MOSSSEL”, waarvan de onmiddellijke omgeving een der mooiste plekken van de Veluwe is, door het prachtige heuvelachtige landschap. Het is ook een ZEER MOOI JACHTTERREIN, waarop van allerlei soort Wild voorkomt, waaronder ook grof Wild.

INZET: Dinsdag 2 October 1934;

TOESLAG: Dinsdag 16 October 1934
telkens des voormiddags 10 uur in Hotel „Welgelegen”
bij het Station Ede S.S. ten overstaan van den Notaris
W. F. J. FISCHER te EDE.

Ongeveer 125 H.A. DENNEN geschikt voor mijnhout en lichte heipalen zullen in 30 PERCEELEN afzonderlijk worden geveild op MAANDAG 1 OCTOBER 1934, des namiddags 2 uur in genoemd Hotel „Welgelegen”.

AANWIJZER: de Heer G. H. MATERMAN, Boschwachter op „PLANKEN WAMBUIS”.

De voorzijde van het kavelboekje. W.U.R. 1934, bibliotheek

Hierin staat van elke kavel die geveild gaat worden de kadastrale aanduiding (soms meerdere nummers), de oppervlakte, de eventuele huurder of pachter, de soort van eigendom (zoals bijvoorbeeld bos, heide, zand enz.), eventuele bebouwingsgegevens (zoals boerderij, schuren, kippenhokken enz.). Verder lezen we nog een aantal algemene bepalingen in dit boekwerkje te weten, dat de aanwezige publieke wegen en rijwielpaden als zodanig in gebruik blijven en dat de overige wegen en paden ook als zodanig moeten blijven liggen. Het onderhoud hiervan is

voor gemeenschappelijke rekening van de eigenaren der gronden langs die wegen en paden.

De percelen met daarop dennenhout, totaal zo'n 125 ha., worden, alleen voor het hout, afzonderlijk geveild op de dag vóór de inzet.

De inzet vindt plaats op 2 oktober 1934 in hotel 'Welgelegen' bij het station Ede SS en de toeslag, 14 dagen later, op 16 oktober 1934. De inzet bij openbare veiling is het noemen van het bedrag waarvoor de kavel in eerste instantie te koop is en bij de toeslag geldt dat bij eventuele ophoging van de inzet de koop wordt toegewezen.

Oude foto van rond 1900 van hotel Van Laar, later omgedoopt tot hotel Welgelegen. Hier vond de veiling plaats. Rechts loopt de Stationsweg. Foto; collectie F.G. van Oort

Na de veiling blijkt dat het Administratiekantoor Unitas NV het gehele landgoed Planken Wambuis, groot 2008 ha., van de familie van Pallandt heeft gekocht.

De aankoopprijs bedraagt f 517.000,--.

De beleggingsmaatschappij Unitas NV bestond toen voornamelijk uit vermogens van de families van Beuningen en Fentener van Vlissingen, die weer de belangrijkste aandeelhouders waren van de SHV (Steenkolen Handelsvereniging). In 1973 is Unitas NV opgegaan in beleggingsmaatschappij Robeco NV.

Vanaf het moment van aankoop is het beheer opgedragen aan NV 't Schoutenhuis in Woudenberg, waar het rentmees-

terschap van alle landgoederen van Unitas NV is ondergebracht.

Opstallen I, de aanwezige drie boerderijen

In het veilingboekje uit 1934 wordt prachtig de beschrijving weergegeven van de op het Planken Wambuis gelegen drie boerderijen. Als eerste de boerenhofstede 'Mossel'.

Opname uit 1925 van de boerderij Mossel. Het dak is nog volgens Veluws gebruik gedekt. Foto: archief gemeente Ede GA 18295

Deze bestaat uit de boerenwoning met bakhuis, drie schuren, koorbergen, bouw- en weiland. Op dat moment is de hofstede, inclusief 17 ha. land verhuurd aan G. J. van Beek. De aanwezige kippenhokken, de vierroedige berg, het gaas om het land en het tentje aan het rijwielpad zijn eigendom van de huurder. Het geheel grenst aan de Hindekamp en is gelegen aan de weg van Nieuw Reemst naar Otterlo en aan het rijwielpad van Ede naar Otterlo.

De tweede boerderij is de hofstede 'Nieuw Reemst'. Deze bestaat uit de boerenwoning, twee schapenhokken, schuur, bakhuis en drie hooibergen, bouw- en weiland. Er wordt ca. 16 ha. land bij de boerderij verhuurd aan J. Schut. De huurder is eigenaar van een houtloods, drie kippenhokken en de helft van het gaas. Tenslotte de boerderij 'Oud Reemst', die bestaat uit een boerenwoning, schuur,

bouw- en weiland, eikenbomen en eikenwallen, gelegen aan de weg van Arnhem naar Otterlo. Deze hofstede is verhuurd met 17 ha. land aan de wed. W.H. Rap-Beumer.

Boerderij Nieuw Reemst met een aantal bijgebouwen. Ook hier is de dakbedekking op de oud Veluwe manier uitgevoerd. Foto 1937: Hist. Ver. Oud Ede nr 311734

Alle drie de hoeven staan bekend als zo genaamde heidehoeven met natuurlijk de bijbehorende schaapskooien.

Ten tijde van de aankoop door Unitas N.V. hebben deze hoeven nog hun oorspronkelijke gedaante en zijn gedekt volgens oud Veluws gebruik. De dakbedekking bestaat dan nog uit afwisselende banden van heide en stro en met een vorst (nok van het huis) van plaggen. Allemaal producten die men in de naaste omgeving kan terugvinden.

Nog voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog heeft Unitas N.V. bij iedere hofstede een grote veldschuur laten bouwen.

In 1942 gaat echter de behuizing van Nieuw Reemst in vlammen op terwijl het gehele gebouwencomplex van Oud Reemst in 1945 door oorlogshandelingen totaal wordt verwoest.

Herbouw van Nieuw Reemst geschiedt in 1945 en de wederopbouw van Oud Reemst vindt plaats in 1947. De nieuwe grote veldschuur die dan weer gestalte

krijgt wordt volledig met eigen hout gemaakt.

De boerenhofsteden zijn al oud. Stukken uit 1445 geven al aan dat er schapen geweid worden op het Mosselse Veld. Dat houdt in dat er dan praktisch zeker al één of meerdere schaapskooien aanwezig moeten zijn.

Datzelfde geldt voor Oud Reemst en Nieuw Reemst (vroeger West Reemst genoemd). Daar worden al schapen geweid vanaf 1539 op het Reemsterveld. Zekerheid geeft ons de kaart van Nicolaas van Geelkerken uit 1632, waar alle drie de boerderijen op voorkomen.

Hieruit kunnen we concluderen dat de bouw van bijvoorbeeld boerderij Mossel moet hebben gelegen tussen 1445 en 1632.

De eerste goede metingen stammen uit 1722 toen landmeter Elshoff opdracht kreeg van de heer L.A. Torck, heer van

Op de plaats van de in de oorlog verwoeste boerderij staat nu deze ontmantelde boerderij, tegenover boerderij Oud Reemst (2012) Foto F.G. van Oort

Uitsnede en montage van de Bonnebladen nrs. 450 en 469 uit 1920. Zichtbaar zijn de in dit verhaal genoemde opstallen. Ook toont deze topografische kaart ons de vele bossen, heidevelden en stuifzanden. Als groen linten lopen door de heidevelden de beukenlanen van Oud Reemst naar Nieuw Reemst en van Oud Reemst richting herberg Planken Wambuis. Zij stammen uit het midden van de 19^e eeuw. Jammer dat in de natuurvisie van 2008 van Natuurmonumenten deze lanen niet verder zullen worden onderhouden en vanaf nu op een natuurlijke manier kunnen afsterven. Het motto is dat dit uiteindelijk de openheid van de heide ten goede zal komen.

Rosendaal etc.etc. om de ontginningen in te meten en in kaart te brengen. Het lijken wel oasen in de woestijn, want rond deze enclaves staat overal 'altemahl sandt'.

Opstallen II

Naast voornoemde drie boerenhofsteden zijn op het landgoed een aantal dienstwoningen aanwezig. Dit zijn o.a. de boswachterswoning aan de Oude Rijksweg (nu N-224) en de oude hoeve Dennenkamp, die tot de bouw van een nieuwe jachtopzichterswoning in 1936 op Mossel, als zodanig dienst heeft gedaan. Het lag in de bedoeling om daarna de oude hoeve te verhuuren aan de pachter van de ontginning Dennenkamp. Maar dat pakt anders uit. Er is een extra jachtopzichter nodig en die wordt toch maar weer gehuisvest in de Dennenkamp. Ook wordt hier een nieuwe grote veldschuur bijgebouwd. Niet ver van Nieuw Reemst staat nog een oude schaapskooi die dient als opslagplaats en in eigen gebruik is.

Ook bevindt zich nog een schuilhut op het terrein. Hij is

gelegen in het noord-oosten nabij het Mosselse Zand en het Lage Veld. Deze schuilhut behoorde vroeger toe aan de Wageningse boekdrukker/journalist A.B. Wigman. Maar als die vertrekt naar de Hoge Veluwe, is de schuilhut, genaamd

'Schuilevink' door Unitas N.V. overgenomen.

Tenslotte kennen we nog de herberg/hoeve (later Planken Wambuis genoemd) aan de oude Rijksweg.

De oude schaapskooi, gelegen nabij Nieuw Reemst. Foto: Hist. Ver. Oud Ede nr 311938

Herberg Planken Wambuis gelegen aan de Oude Rijksweg. Er voor staat een Shellpomp en zijn er zitjes in de tuin. Het gebouw is hier nog niet gepleisterd. Foto 1934: A.B. Wigman

Deze is in opdracht gebouwd door Assueer Torck en bevestigd bij akte van 12 augustus 1782, waarin wordt verpacht een herberg met land, die zal worden getimmerd in het Reemsterveld. In 1789 wordt de herberg weer verpacht en genoemd: 'het Houten off Planken Wambuis, gelegen in het Reemsterveld'. In deze pachtakte komt de naam Planken Wambuis voor het eerst voor en men veronderstelt dat het voor de hand ligt, dat de naam van de herberg – als markant trefpunt aan

de hoofdweg Ede-Arnhem – later ook is gebruikt voor de gehele bezitting. Zo heeft deze nieuwe naam de oude naam Reemsterveld geheel verdrongen.

Wegens militairen dienst
ter overname aangeboden:
Café „Planken Wambuis”
aan de Hoofdweg Ede-
Arnhem Adres: J. PORS,
„Planken Wambuis”, Ede

Advertentie uit de Edesche Courant van 8 november 1939 waarbij een nieuwe beheerder voor het café wordt gevraagd omdat de huidige opgeroepen is voor militaire dienst.

Ook de herberg Planken Wambuis heeft in de oorlog schade opgelopen maar is na de bevrijding weer hersteld en heeft er tevens een verbouwing plaats gehad. De herberg ontwikkelt zich nu als een chauffeurscafé t.b.v. het vrachtautoverkeer, maar iedereen ziet wel in, dat als de nieuwe RW-12 gereed zal komen, dit een flinke aderlating voor Planken Wambuis zal zijn. Maar de plek is gunstig en uniek, dus er zullen zich zeker nieuwe mogelijkheden voordoen.

Tenslotte herbergt Planken Wambuis ook nog een klein monument. Dit is gelegen zo'n 500 meter ten oosten van de boswachterswoning, welke gelegen is aan de N224.

Ter nagedachtenis is het monument geplaatst op de plek waar op 23 september 1944 de in brand geschoten Stirling LJ833 neerstortte.

Verscholen aan een verlaten zandpad staat nog een veldkei met daarop een bronzen plaquette ter nagedachtenis aan de crash van 1944. Foto's 2012; B.C. van Oort

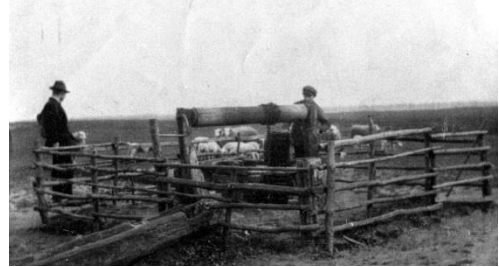

14

Het is voor dit toestel met zijn achtkoppige bemanning de vierde vlucht in het kader van operatie Market Garden. Het toestel is ingezet om troepen en materiaal te vervoeren en deze laatste vlucht is een bevoorradingsvlucht. Het toestel heeft 24 containers en 4 manden met voedsel, wapens en munitie aan boord. Bij de crash komen zes bemanningsleden om. De resterende twee bemanningsleden worden vrij snel overgebracht naar een schuilplaats dieper in het bos, waar ze door de

boer van Nieuw Reemst van enig voedsel worden voorzien.

Na verschillende schuilplaatsveranderingen weten ze uiteindelijk bevrijd gebied te bereiken.

Op de heide is nog altijd de waterput aanwezig waar vroeger de herder zijn schapen kon voorzien van drinken. (zie ook topografisch kaartje). De foto stamt uit 1929. Toen stond er nog water in de put, maar vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw staat de put droog. De aanleiding is het zakken van het grondwater. Foto archief gemeente Ede, GA 17389

Natuurmonumenten heeft de oude put weer gerestaureerd. Foto 2012; Maura van Oort

Verklaring naam Planken Wambuis

Als verklaring van de naam Planken Wambuis wordt aangenomen dat dit te maken heeft met de vorm van de doorrit van de schuren, gelegen naast de herberg. In vroeger tijd lag de Planken Wambuis als pleisterplaats langs de Hessenweg vanuit Arnhem en doorgaand via de Zuid-Ginkel naar Barneveld en zo verder naar de havenplaats Harderwijk.

De gebruikte hessenwagens waren voorzien van brede wielen om te voorkomen dat ze vast kwamen te zitten op de zeer slechte wegen.

De herberg van vroeger, afgebeeld hier als café en klein restaurant staat er nog steeds. De schuur bestemd voor de hessenkarren is helaas verdwenen. Ook is het gebouw nu wit gepleisterd. De weg is hier nog voorzien van betonplaten. Opname: 1956 Archief gemeente Ede GA 18137

De wagens waren boven de wielen zeer breed uitgebouwd om een grote hoeveelheid handelswaar te kunnen vervoeren. De schuren werden hierop aangepast; er ontstond zo een soort vijfhoek. We zien het dak, de naar binnen lopende zijwanden en de basis. Deze schuren waren zo gebouwd, dat de hessenkarren er precies in pasten. Eigenlijk waren het afsluitbare doorritten; de ene kant er in en de andere kant er weer uit.

Vanuit de verte moeten deze doorritten op een doods-kist hebben geleken.
(Een planken wambuis).

Plannen tot het wijzigen van de eigendom van Planken Wambuis

Op verzoek van de directie en commissarissen van de beleggingsmaatschappij Unitas N.V. is in 1965 een rapport over het landgoed Planken Wambuis uitgebracht.

De uitkomst is dat Unitas N.V. het landgoed in zijn geheel of gedeeltelijk wil verkopen.

De gehele bosbouw zit in een dip en we zien dat de verkoop van hout snel achteruit gaat. De Edese Courant van 12 maart 1971 meldt hier het volgende over.

Volgens rentmeester Bonnema kan de gisteren gehouden openbare verkoping van hout wel eens de laatste geweest zijn. Hij is namelijk geschrokken van de geringe animo en de zeer lage prijzen.

Om Planken Wambuis beter te verkopen is makelaarskantoor 'Benninks Landerijen Bureau' te Gorssel ingeschakeld, die met een verkoopfolder op de markt is gekomen.

Evenals in 1934 brengt dit weer de nodige onrust met zich mee. Zo is men bang dat het beheer van het landgoed – nu één geheel – bij het uiteenvallen in diverse percelen geen onderlinge samenhang meer zal hebben.

Ook verwacht men bij verkaveling o.a. problemen bij de ontsluiting van de nieuw gevormde kavels. Verder bestaat de vrees dat Planken Wambuis in buitenlandse handen komt.

Geopperd wordt dus wederom te proberen het landgoed in zijn totaliteit te laten kopen door bijvoorbeeld Staats Bosbeheer, de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten of het Gelders Landschap.

Ook de gemeente Ede wil het landgoed graag toevoegen aan haar plaatselijke bezittingen – de Ginkel en Roekel – om het zo als één eenheid te beheren.

Maar hierover bestaat ook scepsis omdat de gemeente Ede er alles aan doet om het recreatieve gebruik van haar bossen en heidevelden te bevorderen. Als dat gaat gebeuren dan vindt men dat er een oplossing gecreëerd moet worden om Planken Wambuis zijn rust te laten behouden. Het idee om het landgoed één geheel te laten blijven komt ook min of meer naar voren in een brief van Staats Bosbeheer over Planken Wambuis, die is toegevoegd aan het bestemmingsplan buitengebied 1972 van de gemeente Ede.

Uit de brief komt de motivering naar voren om het landgoed vooral als natuurgebied te zien en gaat als volgt:

'Het Planken Wambuis is een bos-, heide- en stuifzandgebied met een recreatieve, landschappelijke, natuurwetenschappelijke en gedeeltelijk houtteeltkundige waarde. Met uitzondering van de meer aaneengesloten boscomplexen, zoals die aan weerszijden van de Amsterdamse weg (N-224), komt het grootste deel van het Planken Wambuis in aanmerking voor de categorie 'Natuurgebied', in het bijzonder vanwege de uitgestrekte oppervlakte heide en stuifzand. De daarin voorkomende enclaves bos zijn daarmee verweven en kunnen mede in deze bestemming worden opgenomen.

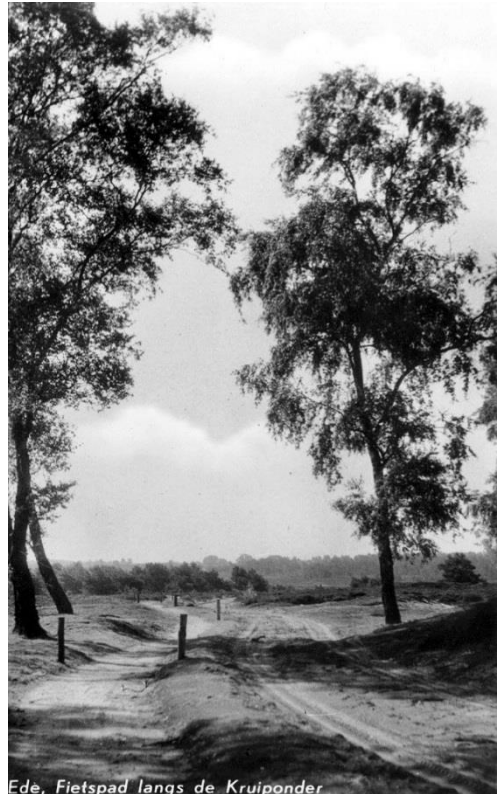
Een bijzonder element vormt 'Het Oude Hout', een loofhoutcomplex met een bijzondere natuurwetenschappelijke betekenis, welke in de eerste plaats wordt ontleend aan de functie als rustgebied van de op het Planken Wambuis levende populatie edelherten. Ook in botanisch opzicht is Het Oude Hout belangrijk als vertegenwoordiger van de in ons land steeds zeldzamer wordend bostype. In verband met genoemde betekenis is dit bosgedeelte het gehele jaar voor het publiek ontoegankelijk.

Regering bereid tot overname Planken wambuis

Bij de behandeling van de begroting van Landbouw en Visserij heeft de toenmalige minister Lardinois aan de Tweede kamer meegedeeld, dat de regering in principe bereid is het landgoed Planken Wambuis te kopen (vergadering 24 oktober 1972).

Hij reageert hiermee op een verzoek van de Kamer om tien miljoen gulden van de landbouwbegroting over te hevelen naar het ministerie CRM (Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk) om daarvoor de landgoederen Planken Wambuis, Huis ter

Heide en Amerongense Berg aan te kopen.

Ede, Fietspad langs de Kruiponder

Even ten zuiden van herberg Mossel, richting Het Oude Hout vinden we Kruiponder met heide en woeste gronden. Hier slingert een fietspad tussendoor. Naast de weinige bebouwing op het landgoed is er van ontzettend veel natuur te genieten. Opname: ca.1935 Archief gemeente Ede GA 11543

De minister laat al blijken dat er ondertussen al contact is geweest met Unitas N.V., waar over de overname is gesproken. Maar de regering wil de landgoederen kopen voor een verantwoord bedrag. De vraagprijs is echter zeer hoog.

Toegezegd wordt dat de minister hard gaat onderhandelen met Unitas N.V. Daarna neemt hij contact op met zijn collega van CRM om samen het geld voor de aankopen bij elkaar te krijgen.

Gevaar voor verkaveling van Planken Wambuis of aankoop door een buitenlands bedrijf of persoon acht de minister niet groot. Het nationaal planologisch beleid is momenteel zodanig dat het vrijwel onmogelijk is om van een land goed

Haag aangediend als serieuze kandidaat voor het beheer van het landgoed Planken Wambuis. Zij is van mening dat de gemeente Ede hiervoor de meest aangewezen instantie is.

Zij is bereid om haar eigen bossen en

17

Elk jaargetijde heeft op Planken Wambuis zijn bekoring. Hier een foto van de Kemperbergen nabij Nieuw Reemst in herfststooi. Naast een aantal opstallen, die voor ons de gemakkelijke herkenningspunten zijn, bestaat het landgoed vooral uit een gigantisch groot natuurgebied. Opname 1986 J.W. van Scherrenburg, Archief gemeente Ede GA 28406 (kleurbewerking R. van der Schans)

als Planken Wambuis voor Nederland verloren te laten gaan.

De gemeente Ede laat ook van zich horen. Het liefst zijn zij de koper van het landgoed, maar in de huidige rijksregeling is totaal geen ruimte om gemeenten – die landgoederen willen aankopen, om die te beschermen – gelijk te stellen aan organisaties zoals Natuurmonumenten en Het Gelders Landschap, die wel aanspraak kunnen maken op forse subsidies en begeleiding bij dit soort transacties. Maar aankoop door de gemeente zit er gewoon niet in. Toch heeft de gemeente zich in Den

heidevelden in te brengen in een nieuw te vormen stichting landgoederenbeheer.

Dat is 2200 ha. grondbezit, waarvan 1500 ha. bos.

Het Planken Wambuis is 2000 ha. groot. Een dergelijke combinatie is in feite de meest logische, de meest economische en uit oogpunt van landschapsbescherming de meest aantrekkelijke zaak.

De gemeente Ede is duidelijk voorstander van schaalvergroting. Men kan zich voorstellen dat ook Domeinen (Ederheide en Ginkelse Heide) zich bij zo'n nieuwe stichting wel kunnen aansluiten.

Tenslotte wordt nog gemeld dat het beheer van de gemeentebossen de toets van iedere kritiek kan doorstaan.

Uiteindelijk zal dit voorstel geen gehoor vinden in Den Haag.

De verkoop van Unitas N.V. aan de Staat ging door en kreeg zijn beslag in 1974. De BV Planken Wambuis werd gesticht en de aandelen van deze BV gingen voor de helft naar de Staat (Staatsbosbeheer) en van de andere helft werd Natuurmonumenten de eigenaar.

Dit heeft geduurd tot 1980. In dat jaar vierde Natuurmonumenten haar 75-jarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan schonk de Staat haar deel aan Natuurmonumenten, waardoor het landgoed Planken Wambuis weer één eigenaar had.

Historische akkers Oud Reemst hersteld

In 2004 is de pacht van de landbouwenclave Oud Reemst, gelegen aan de rand van natuurgebied Planken Wambuis, ontbonden. Dat jaar zijn de landbouwgronden voor de laatste maal intensief bewerkt en gebruikt. De eigenaar – de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten – wil op het noordelijk deel van de vrijgekomen gronden de landbouw op ecologische wijze voortzetten.

Uit oude stukken blijkt dat op dit deel van de enclave (ca. 18 ha.) al vanaf het midden van de 15^e eeuw landbouw is bedreven en de vereniging wil nu de historische situatie zo goed mogelijk herstellen. Gekozen wordt om de teelt van die gewassen te kiezen welke passen bij de oorspronkelijke arme en droge gronden zoals rogge, haver en boekweit.

Ook is men van plan om de oude vee- en wildkeringen (hout- en wildwallen) rond dit bouwland weer in ere te herstellen. In het terrein zijn nog oude restanten hiervan aanwezig.

Op het resterende zuidelijke deel van de enclave is het de bedoeling om een grasweide voor het wild te ontwikkelen.

Dit deel is in het begin van de 20^e eeuw ontgonnen en vanuit cultuurhistorisch oogpunt minder interessant. De grasweide moet zich op een natuurlijke manier ontwikkelen doordat zich daarop spontaan planten gaan vestigen. Omdat er nu niet meer bemest wordt zal in de loop der tijd de grond verarmen en zal daarmee ook de vegetatie zich aanpassen. Dit verhoogt de natuur- en landschapswaarde. Aangezien er in de wijde omgeving weinig water is, is aan de rand van dit gebied een drinkpoel aangelegd voor het wild.

Verder is er een nieuwe wandelroute uitgezet die zowel over de historische akkers (noordzijde) als langs de grasweide (zuidzijde) voert. Een observatiepost biedt een groots uitzicht over de grasweide waardoor bekijken van groot wild tot de mogelijkheden behoort. De bezoekers kunnen zo een kijkje nemen in de geschiedenis van een oud Veluwe landbouwontginning en tevens wild bespielen.

De gebouwen van Oud Reemst

Het Cuypersgenootschap, de vereniging tot behoud van negentiende en twintigste eeuws cultuurgoed in Nederland heeft in september 2005 een verzoek ingediend om het complex van Oud Reemst, Harderwijkerweg 1 en 2 te Otterlo, op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Zij dicht de voormalige landbouwenclave Oud Reemst een grote cultuurhistorische waarde toe. Het genootschap hoopt hiermee de landbouwenclave te behoeden voor eventuele sloop of andersoortige ontwikkelingen. Oud Reemst is één van de oudste ontginningsboerderijen op dit deel van de Veluwe. In de late middeleeuwen is van hieruit landbouw bedreven en verder zijn er vooral veel schapen gehouden. Al vroeg in de zestiende eeuw wordt gesproken over twee boerderijen.

In 1916 verkoopt de toenmalige eigenaar Arend Peelen het landgoed Oud Reemst, dat toen bestond uit de boerderij Oud

Reemst, het Oud Reemster Zand en de Kompagnieberg aan Kröller.

De ontmantelde boerderij van natuurmonumenten, gelegen aan de westzijde van de Harderwijkerweg (huisnummer 1) Foto 2012 F.G. van Oort.

Boerderij Harderwijkerweg 1 die aan de westzijde van deze weg ligt is in eigendom van Natuurmonumenten en boerderij Harderwijkerweg 2, de aan de oostzijde gelegen boerderij Oud Reemst is nu eigendom van Nationaal Park Hoge Veluwe.

Op beide adressen zijn de boerderijen door beschietingen verwoest toen de Canadezen naar Otterlo oprukten.

Na behandeling van het verzoek door de Monumentencommissie Ede komt het advies dat de objecten enige monumentale waarde bezitten maar dat er onvoldoende waarden aanwezig zijn om tot aanwijzing als gemeentelijk monument te kunnen besluiten. Het advies is dus om negatief te beslissen op het verzoek, hetgeen ook gebeurde.

Inmiddels heeft de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten op 24 januari 2006 aan de gemeente Ede gevraagd of het mogelijk is om de woning aan de Harderwijkerweg 1 te Otterlo te mogen slopen en op een andere locatie te herbouwen. Ook verzoekt de vereniging om een gebruiksvrijstelling af te geven voor het

gebruik als woning, niet zijnde een dienstwoning.

Het standpunt en tevens antwoord van de gemeente luidt dat het perceel op gronden ligt waarop het bestemmingsplan 'Natuurgebied Veluwe' van kracht is. Binnen dit bestemmingsplan heeft het perceel de bestemming 'landbouwenclave' gekregen met als nadere aanduiding 'agrarisch bedrijf'.

Aan de oostzijde van de Harderwijkerweg ligt de boerderij Oud Reemst (huisnummer 2). Rechts van het woonhuis zien we het niet meer in gebruik zijnde toegangshek van het park De Hoge Veluwe. Het hek is rijksmonument. Foto 1960; archief gemeente Ede GHA 19512.

Het gebruik als burgerwoning is in strijd met het bestemmingsplan. Verder is opgenomen dat vervangende nieuwbouw van de woning plaats moet vinden op de plek van de bestaande woning.

Wel is er in de voorschriften een mogelijkheid opgenomen om vrijstelling te verlenen voor het gebruik van de woning als burgerwoning, maar dat betekent wel, dat de woning niet herbouwd en dus niet verplaatst mag worden.

Als reactie hierop antwoordt Natuurmonumenten dat het akkerbouwbedrijf is ontpacht en de gronden of in eigen beheer genomen als graanakkers of aan de natuur is teruggegeven als grasweide.

De overbodige bedrijfsgebouwen zijn gesloopt en de aanwezige grote schuur is

verbouwd en wordt als werkschuur gebruikt voor het beheer van natuurgebied Planken Wambuis.

De vrijgelegen woning staat nu te koop voor een woonfunctie waarbij de ondergrond in erfpacht blijft bij de vereniging. Hierbij het verzoek om de geboden mogelijkheid om vrijstelling te verlenen voor gebruik van de woning als burgerwoning. Dit wordt in januari 2007 gehonoreerd met de mededeling dat als Natuurmonumenten het gewenste gebruik permanent geregeld wil hebben, zij een bestemmingsplanwijziging dient aan te vragen.

20

Planken Wambuis niet meer geïsoleerd

Veel natuurterreinen zijn door de aanleg van snelwegen, spoorwegen en hoge rasters van elkaar gescheiden. Men noemt dit versnippering of geïsoleerde ligging. Dat geldt ook voor Planken Wambuis. Dit natuurgebied is voor een groot deel omsloten door de rijksweg A12 en de provinciale wegen N224 (Verlengde Amsterdamseweg) en de N310 (Harderwijkseweg).

Vooral voor dieren is het belangrijk om naar nieuwe leefgebieden een beschermde oversteek te kunnen maken. Om die barrières te slechten worden op de Veluwe diverse zogenaamde ecoducten - ook wel natuurbruggen genoemd - aangelegd.

Uit onderzoek is gebleken dat de geïsoleerdheid van Planken Wambuis is te verminderen door de aanleg van een tweetal ecoducten. Zo is er aan de oostzijde een blijvende verbinding met het Nationaal Park Hoge Veluwe gekomen, namelijk het 30 meter brede ecoduct met de naam Oud Reemst. Dit is gebouwd op maaiveldhoogte waardoor de provinciale weg N310 verdiept is aangelegd. Het

wordt een schakel tussen de aan weerszijden hiervan gelegen stuifzanden en heideveldcomplexen en gaat in de behoefte voorzien van uitwisseling van dieren tussen deze grote waardevolle gebieden.

Luchtfoto van het ecoduct Oud Reemst in aanbouw. Dit wordt de diervriendelijke verbinding tussen de Hoge Veluwe aan de rechterzijde en landgoed Planken Wambuis aan de linkerzijde. Duidelijk is de verdiepte ligging van de Harderwijkseweg zichtbaar. De bovenzijde is richting Otterlo. Foto 2011; De Provincie Gelderland.

Dit ecoduct is niet direct bedoeld voor herten, reeën en wilde zwijnen. Deze kunnen makkelijk een weg oversteken op speciaal daarvoor aangelegde plaatsen waar dan een snelheidsbepaling van 60 kilometer geldt.

Om illegaal bezoek aan de Hoge Veluwe te voorkomen (waar verplicht entreegeld wordt geheven) is aan beide zijden van het ecoduct een rustgebied met verbodsbepaling ingesteld.

Een opname uit 1935 van boerderij Nieuw Reemst in het lommer van de eiken rond het erf, centraal gelegen op het landgoed Planken Wambuis. Een prachtig natuurgebied in onze gemeente Ede dat voor veel Edenaren nog onbekend gebied is. Foto Historische Vereniging Oud Ede, VOE 323800

Aan de westzijde van het landgoed Planken Wambuis is het ecoduct Jac. P. Thijsse (vernoemd naar de bekende natuurbeschermers) met een breedte van ruim 40 meter gebouwd. Deze overbrugt de snelweg A12 en is beplant met struiken en boompjes. Hiermee ontstaat er een aansluiting met het omvangrijke natuurgebied Reijerscamp. Deze voormalige landbouw-enclave is momenteel eigendom van Natuurmonumenten.

Door deze en meerdere wildpassages op de Veluwe ontstaat er een zogenaamd groen netwerk van aaneengesloten natuurgebieden waardoor bijvoorbeeld herten ook kunnen grazen in de uiterwaarden van de Rijn.

Bronnen

H.A. Stel; 1973, *Concept natuurbeheerplan van het landgoed Planken Wambuis*

A.B. Wigman; 1934, *Het Planken Wambuis*

Ir. A.A. Bonnema; 1981, *Nederlands Bosbouwkundig Tijdschrift: Geschiedenis van het Planken Wambuis*

Edese Courant; 8 augustus 1934: Het landgoed Planken Wambuis onder de hamer

Edese Copurant; 19 september 1934: Het planken Wambuis geen regeringszaak
De Vallei, 30 november 1962, D. Philips, Hekserij

Atlas Gelderse Buitenplaatsen, 'Veluwe'; Jhr.H.W.M. vanm der Wijck, 1988 Canaletto

Ir. A.A. Bonnema, *Bosbedrijfsplan Planken Wambuis 01-11-1952—01-11-1962*

Edese Courant, 12 maart 1971; Houtverkoop van gisteren op Planken Wambuis is misschien laatste geweest

F. Ossenkoppele; Kadaster

Gemeente Ede, Oud Archief; archieven Hartgers, Dintelo, weth. Bos; bibliotheek; fotoarchief; GB81512, GB83530

Edese Courant, 25 oktober 1972; Regering bereid Planken Wambuis te kopen

Edese Courant, 28 november 1972; Ede wil bossen inbrengen in stichting landgoedenbeheer

Google-sites Provincie Gelderland en Rijkswaterstaat

Edese Post, 17 oktober 2004; Herstel Historische akkers Oud Reemst

E. van de Weerd; Luchtoorlog boven Ede 1943-1944

WUR, Wageningen; bibliotheek

Straks tanks op Planken Wambuis?

'S GRAVELAND — Het ministerie van defensie wil tenminste een kwart van het Veluwe natuurmonument Het Planken Wambuis gebruiken als militair oefenterrein. In het Structuurschema Defensierrein noemt het departement het bosgebied van Het Planken Wambuis en het landgoed Sysself geschikt voor het werken met pantservoertuigen en het trainen van infanteristen. Als ruil wil Defensie de natuurbeschermers het huidige oefenterrein de Edese Heide teruggeven.

Een transactie die volgens de directie van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten absoluut ondenkbaar is, aangezien Het Planken Wambuis de Staat en de Vereniging alleen al 11 miljoen gulden heeft gekost.

[Het Vrije Volk van 22 juni 1981]

HOE DE KLOK UIT HUIZE KERNHEM VERDWEEN EN WEER TERUGKWAM.

Nittert Postema

Op voorhand kan ik melden dat ik geen enkele kennis heb van de historie en het gebruik van de klok in de jaren vóór 1967; dus ook heb ik geen enkel idee wanneer de klok in Huize Kernhem werd opgehangen en met welk doel. Maar ik kan wel een korte toelichting geven op wat er met de klok is gebeurd gedurende de laatste vijfenveertig jaar, mijn betrokkenheid daarbij en hoe de klok weer terugkeerde naar Kernhem.

22

In de jaren 60 is Huize Kernhem enkele jaren in gebruik geweest voor huisvesting van studenten van de Christelijke Hogere Landbouwschool (CHLS), die sinds 1957 gevestigd was in de (nood)lokalen aan de Prins Bernhardlaan/Irenelaan in Ede, op dezelfde driehoek waar ook het Streeklyceum nog lang gehuisvest was. Inmiddels is deze driehoek volgebouwd met woningen. Aangezien het de enige protestants-christelijke hogere landbouwschool in Nederland was en men het toentertijd nog heel belangrijk vond om aan een school van de 'eigen signatuur' te studeren, werd de school bezocht door studenten uit alle windstreken van het land. Ikzelf kwam uit de Wieringermeer en ik had bijvoorbeeld een klasgenoot die van Texel kwam, een

klasgenoot uit Zeeuws-Vlaanderen, een van het Groningse platteland en een uit Noord-Limburg. Overal kwamen ze vandaan, alleen het toen nog overwegend rooms-katholieke Zuid-Limburg was slecht vertegenwoordigd. De studenten konden dus niet dagelijks op en neer reizen en daarom was het nodig dat ze ook gehuisvest werden. Deze huisvesting viel ook onder de verantwoordelijkheid van de school en maakte deel uit van het 'totaalpakket' van studeren en wonen. Als eerste locatie werd *Ingenetta* aan de Bosrand, het huidige Hotel De Bosrand, in gebruik genomen. Toen het studentenaantal groeide waren er meer locaties nodig en werden *Mon Desir* aan de Bospoortstraat (is al jaren geleden afgebroken) en *Berg en Dal*, een grote witte villa op de Stationsweg 74 (het huis staat er nog steeds) betrokken. En tenslotte werd, na een experiment met zomerhuisjes aan de Zonneoordlaan, ook *Huize Kernhem* in gebruik genomen.

Huize Kernhem in het Suske en Wiske avontuur 'Het witte wief'

Hier was woonruimte voor ongeveer 40 uitsluitend

mannelijke studenten in de leeftijd van 16 tot 21 jaar en een beheerdersechtpaar met kind(eren). De eerstejaarsstudenten deelden met z'n tienden een studieruimte en een slaapzaal. De tweede- en derdejaarsstudenten hadden resp. vier- of tweepersoons studeer-/slaapkamers, en een enkele student genoot het privilege van een eenpersoonskamer. Verder waren er een recreatieruimte, vanaf de ingang gezien de laatste zaal rechts (deze ruimte maakt nu deel uit van de trouwzaal), een eetzaal (de

middelste zaal links, nu onderdeel van de grote expositieruimte), een wasruimte boven links van de trap en een biljartzaal, boven, tegenover de trap. Boven dit alles bevond zich een grote open zolderverdieping die niet werd gebruikt.

De verschillende huizen werden aangeduid als *internaten*. Wellicht roept deze betiteling bij sommigen wat negatieve associaties op, maar dat is in dit geval geenszins terecht, en er mogen zeker geen vergelijkingen gemaakt worden met het in huize Kernhem gevestigde internaat uit de tijd van mevrouw Moens. Op de CHLS heerste destijds al een hoge mate van democratisering. De studenten hadden inspraak bij allerlei zaken, zowel voor wat betreft de studie als ook bij de huisvesting. Door middel van een ‘schoolraad’ en een ‘huisraad’ werden de studenten betrokken bij het dagelijks bestuur van de school en de studentenhuizen en ook de ‘barcommissie’ speelde geen onbelangrijke rol voor het welzijn van de studenten. Deze droeg in eigen beheer zorg voor het ‘natje en droogje’, voor ‘s avonds en gedurende de weekeinden, want omdat veel studenten ver van Ede woonden, waren er heel wat bewoners die drie van de vier weekeinden overbleven. Eens in de maand hadden we een lang weekeind waarin er op vrijdagmiddag en maandagmorgen geen les was, zodat ook de meest veraf wonende studenten voldoende tijd hadden om op en neer te reizen. Natuurlijk waren er wel huisregels, maar die waren er vooral op gericht om elkaar niet tot last te zijn en hadden niet het doel om de studenten in hun autonomie en/of bewegingsvrijheid te beperken. Oud-Kernhemianen’ kijken dan ook met veel plezier terug op hun verblijf op Kernhem.

In 1968 kwam er echter een eind aan ons verblijf in Ede. Al enige jaren behoorde bij de school ook een agrarisch bedrijf in

de buurt van Dronten in de Flevopolder; de schoolboerderij, en in de directe omgeving daarvan werd een nieuwe school gebouwd met daarnaast woonpaviljoens voor de huisvesting van de studenten op wat tegenwoordig een *campus* genoemd zou worden.

Ontruiming in juni 1968

In de zomer van 1968 is de school met alle studenten en het grootste deel van de docenten naar de polder verhuisd. Dus eind juni 1968 moesten de verschillende internaten ontruimd worden, zo ook Huize Kernhem. Alles moest er uit en dat was veel, want ons meubilair bestond hoofdzakelijk uit afgedankte fauteuils en bankstellen welke we ‘van de straat’ geplukt hadden voordat ze als ‘grof huisvuil’ werden afgevoerd. Via de voordeur en via het grote raam boven de voordeur belandde alles op een grote hoop op het voorplein waarna de huisvuilophalers hun werk konden doen. En zo waren wij feitelijk de laatste echte bewoners van Kernhem. Nadien is het gebouw alleen nog in gebruik geweest als kantoorruimte of voor publieke functies.

Tijdens deze ontruiming komt ook de klok in beeld. Deze hing in een eenvoudige constructie op de eerder genoemde zolder. Gedurende ons verblijf op Kernhem had de klok geen functie, maar mij staat bij dat het wel mogelijk was (geweest) om de klok via een eenvoudige

constructie via het trappenhuis, vanaf de begane grond te luiden. Maar helemaal zeker ben ik daar niet meer van en het is onderhand bijna 45 jaar geleden, dus er kan wel eens iets in de herinneringen verloren gaan. Wellicht gebruikten Anna Maria Moens en haar medewerkers de klok om de pupillen van het toenmalige internaat te wekken, of bij elkaar te roepen voor de maaltijd. Wie zal het zeggen? Ik ben benieuwd of er op de zolder nog wat terug te vinden is van constructie waar de klok in gehangen heeft, of dat alle sporen bij de laatste restauraties verdwenen zijn.

De gevolgen van tien jaar leegstand (uit "Het huis Kernhem" van Rien Snijders - blz. 27 / uitgave van Zomer & Keuning / 1979)

Hoe dan ook, alles moest dus leeg en dat was voor één van mijn studiegenoten een aanmoediging om dat heel letterlijk te nemen en zich over de klok te ontfermen, deze uit zijn ophanging te halen en mee naar huis te nemen. Op zich moet dit wellicht als een vorm van 'wederrechtelijke toe-eigening' beschouwd worden en als zodanig worden afgekeurd, ware het niet dat de geschiedenis heeft uitgewezen dat dit, achteraf gezien, toch een verstandige actie geweest is. Op het moment van ons vertrek was volstrekt onduidelijk wat er verder met het huis zou gebeuren. Er had-

den zich nog geen nieuwe bewoners aangediend en ook van een andere bestemming was nog geen sprake; uiteindelijk heeft het huis dan ook bijna tien jaar ongebruikt en vrijwel onbeheerd leeg gestaan en dat is het huis niet ten goede gekomen. Wie de foto's bekijkt die eind jaren zeventig van de vorige eeuw voor de restauratie gemaakt zijn, hoeft niet veel fantasie te hebben om zich voor te stellen wat er in die jaren allemaal in het huis gebeurd is en wat er met de klok gebeurd zou kunnen zijn als deze niet was 'veiliggesteld'. Grote kans dat deze voorgoed verdwenen was. Zo beschouwd heeft de heer *Jacques de Putter*, want dat was de student in kwestie, de bel voor de ondergang behoed en zo is deze voor de geschiedenis van Kernhem bewaard gebleven.

Alhoewel, nog niet zo lang geleden is er een brief van augustus 1968 opgedoken van de directie van de CHLS bij monde van de heer Pellikaan, aan dr.ir. Van Oosten Slingeland van het Rentambt Middachten en Kernhem. Hierin meldt de heer Pellikaan dat er eind september, na de zomerstage meer duidelijkheid zal komen over de 'verdwenen luidklok'. Kennelijk werd de klok dus na onze grondige ontruiming wel gemist, maar dat we er na de start van het nieuwe schooljaar, het eerste in Dronten, op aan zijn gesproken en dat er ernstig is geprobeerd om de klok weer boven water te krijgen, daar kan ik me niets van herinneren. En als dit al geprobeerd is, dan maakt dit verhaal duidelijk dat dat toen niets heeft opgeleverd. En als de klok toen wel weer zou zijn terechtge-

komen, dan was deze waarschijnlijk afgevoerd en in dat geval zou de klok wellicht ook nooit meer in Kernhem zijn teruggekomen. Destijds werd de waarde van de klok geschat op f 240,00 en ik denk dat de CHLS dit bedrag vergoed heeft en het er verder maar bij heeft gelaten.

Toen Kernhem eind jaren zeventig werd gerestaureerd, woonde ik weer in Ede en werkte in Lunteren. Zo reed ik er iedere dag langs, want de doorgaande weg naar Lunteren voerde toen nog langs het Huis Kernhem. Zo kon ik het hele proces van de restauratie van dag tot dag volgen. Tegen de tijd dat Huize Kernhem in al haar glorie was hersteld en door uitgeverij Zomer & Keuning uit Wageningen in gebruik zou worden genomen, werd er in de plaatselijke pers uitvoerig ingegaan op de rijke historie van het huis, maar in al die beschouwingen werd geen aandacht besteed aan de periode waarin wij als CHLS-studenten het huis bewoonden.

Voor mij was dat aanleiding om ook toen al in de pen te klimmen. Dit heeft er toe geleid dat de heer Rien Snijders, toenmalig hoofd van de afdeling voorlichting van de gemeente Ede, in het boekje *Het huis Kernhem* kort melding maakt van onze bewoning. Dit boekje werd geschreven als relatiegeschenk van de firma Zomer & Keuning, ter gelegenheid van Nieuwjaar 1980. In die tijd heb ik ook contact gehad met de toenmalige directeur van Zomer & Keuning, de heer Mons, en ik heb toen al aangeboden om te bemiddelen bij de terugkeer van de klok. Maar het historische besef van de kant van Zomer & Keuning was kennelijk niet zo groot, want men had daar toen geen belangstelling voor. Daarom leek het me toen beter om de klok te laten waar hij was.

Maar nu is de situatie anders. Toen ik eind 2010 hoorde van de voorgenomen feestelijkheden en plechtigheden rondom

het 600-jarig bestaan van Huize Kernhem, leek me dit een goede aanleiding om opnieuw een poging te wagen de klok weer terug te brengen in haar oorspronkelijke omgeving, zodat deze daar weer een mooi plekje en zo mogelijk ook weer een functie zou kunnen krijgen. Met dit in gedachten ben ik op zoek gegaan naar de heer De Putter.

Sinds begin jaren tachtig hadden we geen contact meer gehad, maar ik wist nog wel in welke richting ik moest zoeken. En zoals dat tegenwoordig gaat, zoek je dan eerst maar eens op het Internet. Tot mijn schrik was de eerste hit die ik opende een familiebericht waarin melding werd gemaakt van het (veel te jong) overlijden van de heer De Putter in november 2009. Dit maakte het er voor mij natuurlijk niet eenvoudiger op om navraag te doen naar de klok en het was dan ook niet zonder de nodige schroom dat ik toen zijn echtgenote heb aangeschreven en heb uitgelegd waar het om ging. Maar hoewel de klok ruim veertig jaar hun woonkamer had opgesierd en zo menigmaal voor gesprekstof had gezorgd en daarmee dan ook onlosmakelijk verbonden was aan de dierbare nagedachtenis aan haar man, aarzelde zij niet om de klok (onder voorwaarden) terug te geven. Ze vertelde dat de klok door de kinderen zelfs als voorbeeld werd gebruikt om aan te geven dat 'pa' zich ook niet altijd volgens het boekje gedragen had.

Toen ik de klok ophaalde hebben we dan ook afgesproken dat de klok alleen blijvend beschikbaar gesteld zou worden als er in Huize Kernhem een waardige plaats en een zinvolle bestemming voor gevonden zou worden, en dat bij de ene of andere gelegenheid de naam Jacques de Putter nog eens genoemd of gelezen zou worden. En dat is nu gerealiseerd; de familie De Putter is er erg blij mee. De klok hangt

weer op een prominente plek in de hal van Kernhem en zal weer worden gebruikt bij officiële gelegenheden zoals bij bruiloften en bij de opening van exposities. En op de plaquette onder de klok leeft de naam van Jacques de Putter voort en hopelijk wordt dit verhaal hier of daar vastgelegd en ook af en toe nog eens doorverteld.

Naschrift

Gerard Hendriks

Lid Monumentencommissie VOE

In 2012 sprak ik met Arie Beukhof en daarna met Steven Ossenkoppele over wonen op een landgoed. Arie's vader was als bosarbeider in loondienst bij de familie Bentinck, eigenaar van landgoed Kernhem. Hij woonde van 1946 tot ongeveer 1970 in het westelijke deel van het huidige Pannenkoekenhuis. Vanaf 1947 bewoonde de familie G.A. Ossenkoppele het oostelijke deel. Stevens vader was boswachter van Kernhem.

Arie vertelde mij dat de luidklok **op** het dak van het huis stond in een simpele, gietijzeren klokkenstoel aan de zuidwestkant van het huis. Door de vloer van de zolder en de eerste etage hing een touw dat uitkwam in de keuken.

In de afgelopen eeuwen bevond zich op de meeste kastelen of landhuizen een soortgelijke luidklok. Hij werd door het personeel geluid vanuit de keuken en had een aantal functies. Zo wisten bosarbeiders wanneer ze konden schaften of het werk erop zat voor die dag. Ook werd de klok geluid om aan de gasten in het park te waarschuwen, dat de thee gereed stond, of dat het diner spoedig werd opgediend, zodat je naar het Huis moest, als je je nog wilde kleden voor het diner.

In de tijd dat de familie Beukhof op het landgoed woonde, zal de klok niet meer functioneel in gebruik zijn geweest. Arie zegt dat hij hem nogal eens hoorde, wat

hem altijd irriteerde! Steven Ossenkoppele, een stuk jonger dan Arie, kan zich het luiden van de klok niet herinneren.

Na een lange periode van afwezigheid is de klok terug in het Huis, nu aan de wand beneden in de hal. Hij wordt geluid bij de opening van elke nieuwe expositie van de Stichting Huis Kernhem. Hij was daarom op 5 januari (voor het eerst) weer te horen.

Uit historisch oogpunt betreur ik het dat hij niet staat waar hij hoort: op het dak. Van daaraf hoort hij ons tijdens de week-einden te vertellen dat de expositie in het Huis opengaat of gaat sluiten. Ook kan hij zo een grotere rol kunnen spelen bij andere belangrijke evenementen in het Huis. Ik denk aan de trouwerijen, Open Monumentendag, de jaarlijkse buurtspraak van Ede-Veldhuizen in september en wellicht andere gelegenheden!

Hoe fraai zal haar roep dan door de bossen en over de akkers klinken, beluisterd door de vele wandelaars en fietsers!

DE DOORBRAAK VAN DE RIJNDIJK IN 1855, EN DE GEVOLGEN VOOR DE SPOORLIJN BIJ DE KLOMP

J. Kijlstra

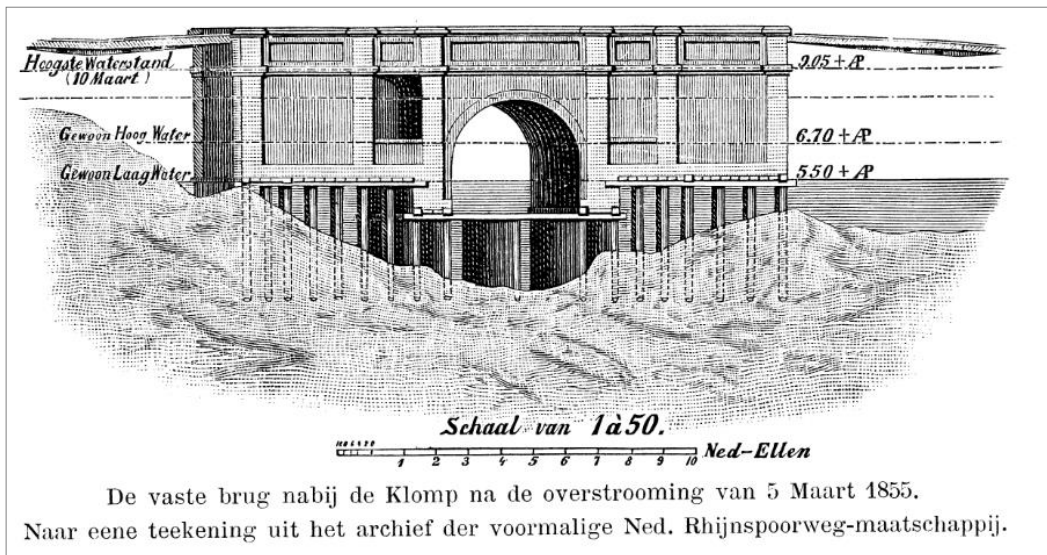
In 1855 brak de Rijndijk, waardoor de Gelderse Vallei veel water te verwerken kreeg. In Stichts- en Gelders Veenendaal waren er slachtoffers te betreuren, en werden grote delen van de bevolking geëvacueerd.

Het water richtte ook veel schade aan, en in het artikel 'Geschiedkundige herinne-

ring aan de Nederlandsche Rhijnspoorweg Maatschappij' wordt daar ook over verteld. Het artikel is in 1891 gepubliceerd in het blad 'Eigen Haard'. De auteur was K.H. Beijen, hij was 'Oud-Archivaris der Maatschappij'.

In de spoorlijn Arnhem-Utrecht ligt tegenwoordig een viaduct waar een weg onderdoor loopt. Vroeger, bij de aanleg

In het artikel lezen we hierover: *'Reeds het jaar 1855 – het jaar van den Watersnood – bracht den Maatschappij een belangrijke schade, door de doorbraak van den Rijndijk tusschen Wageningen en de Grebbe op 5 Maart van dat jaar, waardoor de Geldersche Vallei werd onderstroomd, een gedeelte van den spoorweg weggespoeld, en de funderingen der brug*

De vaste brug nabij de Klomp na de overstrooming van 5 Maart 1855.

Naar eene teekening uit het archief der voormalige Ned. Rhijnspoorweg-maatschappij.

van de spoorlijn, is op die plek een eerder viaduct gebouwd. Toen liep de Boven-eindse Grift eronderdoor, en het naast de Grift liggende Boveneindse Pad kreeg een apart voetgangerstunneltje.

Dat moest wel een viaduct worden, een (veel goedkopere) duiker volstond niet. Want de Grift was nog in gebruik als vaarweg naar het eind van de Grift, waar het gehucht de Klomp was ontstaan.

Toen het water van de Rijn met geweld de Geldersche Vallei binnendrong, werd het niet tegengehouden door de spoordijk. Dat was ook niet de bedoeling, de spoordijk was niet als waterkering bedoeld, en het viaduct was dan ook niet afsluitbaar gemaakt. Echter, het was wel één van de weinige plekken waar het water de spoordijk kon passeren. Daardoor ontstond ter plekke een sterke stroming, en daardoor werd het viaduct ondermijnd.

bij de Klomp werden ondermijnd. Door deze ramp werd de dienst enige dagen geheel gestremd, nl. het doorlopen der treinen verhinderd, tot op den 8ste April, toen de herstelling der baan was voltooid.'

De afbeelding laat zien dat links en rechts van het viaduct de aarde ook was weggespoeld, we zien de rails vrij zwevend hangen. Het viaduct is door het geweld van het water vrijstaand geworden.

De afbeelding leert ons dat de hoogste waterstand op 10 maart 1855 werd bereikt, het water stond toen 9,05 meter boven NAP, en dat was 2,8 meter boven 'Gewoon Hoog Water'.

Elders is wel geschreven dat de spoordijk, in het kader van de Grebbelinie, ook de functie van dwarskade had, om zo in een deel van het voorterrein het water te kun-

nen vasthouden t.b.v. inundatie. Maar uit het feit dat niet alleen bij het viaduct, maar ook op andere plekken, geen afsluiting van watergangen was voorzien blijkt wel dat de spoordijk geen functie had in de Grebbelinie.

Dat is ook wel logisch, de Grebbelinie, inclusief de inundatiekommen, is een flink stuk ouder dan de spoorlijn. En afsluiten van de waterpassages in de spoordijk zou het inunderen van het Noordelijk deel van de inundatiekom tussen de Grebbedijk en de Slaperdijk (bij Renswoude) ernstig worden belemmerd.

Dat zal ook de reden geweest zijn dat men bij de aanleg van de spoorlijn het laatste stukje van de Boveneindse Grift niet eenvoudig (en goedkoop) gedempt heeft. Want via de Boveneindse Grift kon het noordelijk deel van de inundatiekom tussen de Rijndijk en de Slaperdijk (bij Renswoude) onder water worden gezet. Dat was bij een volledig gesloten spoordijk veel minder goed mogelijk geweest.

Op onderstaande foto - herkomst onbekend - die stamt uit 1930, kijken we vanaf het zuiden.

Links de nog niet gedempte Boveneindse Grift, het bruggetje in het Boveneindse Pad voert over een wijk.

Op de achtergrond zien wij het viaduct met, rechts, het voetgangerstunneltje.

KINDERMISHANDELING

Dick Kranen

Op 25 juli 1713 schrijft Landdrost Johan van Arnhem (zie rechts) aan het Hof van Gelderland een brief met de volgende inhoud:

‘[...] Van schout Johan Otters¹ in Ede kreeg ik bericht dat een knecht van de heer Brand, een Westfaler², ongeveer acht dagen geleden een jongen van ongeveer tien jaar oud drie glaasjes fensel of brandewijn zou hebben laten drinken. Daarop heeft hij hem op een sjees³ gezet en is met hem een eindje gaan rijden. Na ongeveer 100 roeden⁴ gereden te hebben begon het kind hevig te braken. Teruggekeerd bij zijn huis en moeder braakte hij nog steeds. Na korte tijd stierf het kind.

Zonder visitatie van het stoffelijk overschot is het begraven. Vindt u dat hij ondanks het feit dat hij afgelopen woensdag is begraven alsnog moet worden opgegraven en gevisiteerd door een

chirurgijn? Of door een medicus uit Arnhem? Die zou ‘s morgens met de postwagen naar Lunteren kunnen komen en ‘s avonds weer terug met de postwagen naar Arnhem. De schout van Ede moet dan wel toestemming hebben het lijk te laten opgraven.

De dader is er van door gegaan. Ik heb opdracht gegeven een opsporingsbevel uit te laten gaan.’

¹ Schout van Ede van 1679 tot 1717

² Hij die afkomstig is uit Westfalen, waaruit het plumpe karakter blijkt.

³ Licht en hoog tweewielig rijtuig, gewoonlijk met een kap.

⁴ 1 gelderse roede = 3.8 meter, dus hier een kleine 400 meter

Op zondag 6 augustus schrijft Van Arnhem dat de knecht weer naar Ede is teruggekomen.

Johan van Arnhem (1636-1716)

Arnhem (Johan van) Heer van *Rosendaal*, een zoon van Gerrit van Arnhem en Theodora van Wassenaer van Duvenvoorde, heeft enige naam gemaakt in de staatkundige en geleerde wereld.

Als gunsteling van Willem III Prins van Oranje, werd hij tot Landdrost van de *Veluwe* aangesteld, en vergezelde hem later naar *Engeland*.

Schout Otters verzamelt vervolgens een aantal getuigenverklaringen waaruit het volgende duidelijk wordt:

Het verhaal van de moeder

Lijsje Jansen, oud 47 jaar, de moeder van het slachtoffer Peter Petersen, verklaart dat haar kind tot een jaar of twee geleden een wat zwakke gezondheid had, maar dat hij de laatste jaren daar langzaam maar zeker overheen is gegroeid. Ondanks zijn 13 jaren leek hij jonger te zijn.

Hij had de laatste tijd een goede eetlust gehad, maar *‘dat hij voorleden Pasen in zijn veertiende jaar sijns ouderdoms is getreden, dog kleyn van gewas’* is gebleven.

Op 17 juli werd vanuit De Moriaan geroepen omdat haar kind niet in orde was.

Ze woont met haar gezin naast De Moriaan, dus was ze op die bewuste dag snel ter plaatse en zag haar kind op zijn buik op de weg liggen.

Met hulp van Tonis Hendricksen en Aart Jordens is Peter op een stoel gezet en daarna op bed gelegd.

Toen ze het kind opbeurden, had het al een doodsbleke kleur. Voor hij stierf heeft hij zijn ogen niet meer open gedaan en ook niets meer gezegd.

Over de voorgeschiedenis weet ze nog te vertellen dat Peter even te voren met het meisje uit De Moriaan bij haar was gekomen om een *malle schelling*⁵ te wisselen. Dat lukte niet omdat ze geen klein geld kon vinden. Er was een klant in De Moriaan die drie glaasjes jenever had gedronken en wisselgeld wenste. Toen ze toch nog een stuiver vond, stuurde ze Peter weg om het na te brengen. Peter zei echter: *‘De mens is nog daar, daar heb ick jenever mede gedroncken, ick sal het op de deel geven en niet bij hem comen.’*

Toen ze zelf maar eens ging kijken, werd haar verteld dat Gerrit, de knecht van Brand, drie glaasjes jenever had besteld, waar van hij er twee even had geproefd en de rest aan Peter had gegeven. Peter had de glaasjes in een teug leeggedronken. Gerrit had nog meer jenever besteld, maar het meisje uit de Moriaan en de vrouw van Willem Cornelissen, ook een buurvrouw, hadden dat geweigerd en gezegd dat hij en het kind al genoeg hadden gehad. Gerrit nam toen Peter mee naar de sjees waarmee hij gekomen was en ging er met hem vandoor.

29

De handtekeningen van de schout en zijn twee assistenten

Na ongeveer 300 meter gereden te hebben, keerde hij om en reed in volle vaart naar De Moriaan terug. Bij De Moriaan gekomen had Gerrit het kind met één arm opgetild en hem min of meer op de grond laten vallen en was vervolgens hard weg-

⁵ Een *malle schelling*, een wegens slecht gewicht of gehalte (in 1693) gereduceerde *schelling*, zesthalf (5½ stuiver)

gereden. Tonis had Peters hoed gevonden op de plaats waar de sjees gekeerd had.

Uit de getuigenissen van Grietje Tonissen (13 jaar), Martjen Jansen (12 jaar) en Geertje Hendricksen, de vrouw van Willem Cornelissen (21 jaar oud).

Zij hebben gezien dat Gerrit het eerste glas jenever zelf opdronk en de twee laatste aan Peter gaf die ze in een teug leegdronk. Gerrit had graag nog een glas aan Peter gegeven, maar dat werd hem geweigerd.

Peter heeft zich niet verzet tegen het ritje met de sjees.

Toen Peter bij terugkomst bij De Moriaan door Gerrit op straat werd 'gezet', zakte hij in elkaar waarbij zijn benen onder zijn lichaam terechtkwamen. Grietje heeft hem toen recht gelegd.

30

Ook heeft Grietje hem gezegd heeft: '*Peter hoe gaat het met je? Sta toch op! Wat zal je moeder boos zijn!*'

Ook Martjen heeft hem toegesproken, maar kreeg ook geen reactie meer van Peter. Wel heeft ze hem '*een blauwe brandende band*' onder de neus gehouden waarop hij reageerde door zijn hoofd om te draaien.

Geertje kon het omdat ze hoogzwanger was het niet meer aanzien en ging naar huis.

Peter werd op een stoel gezet, naar binnen gedragen en op bed gelegd, waar hij stierf.

Uit de ondervragingen van Tonis Hendricksen (46), Aart Jordens (28) en Cornelis Jansen (27 jaar oud)

Ze zijn eigenlijk alleen bij het eind van het drama aanwezig geweest. Tonis en Aart hebben geholpen bij het naar binnen dragen van de stoel waar Peter op gezet was en hebben hem op bed gelegd waar hij stierf. Ze hebben gezien dat Peter een

grijze tint had, maar na zijn overlijden de typische doodskleur kreeg.

Conclusie

Vrijspraak in een geval van (duidelijke) kindermishandeling? Of was het een poging van een pedofiel?

(Een woord dat als zodanig in die tijd onbekend was, maar misschien het verschijnsel niet?)

Hoe dan ook, Gerrit Jansen is er heel goedkoop afgekomen. In een eeuw waarin je voor inbraken en straatschennery aan de galg kwam, is het oordeel in deze zaak uitzonderlijk mild.

Bronnen

-Archief Hof van Gelre en Zutphen, toegang 0124, inv. nr. 4572

-A.J. van der Aa, Nieuw biographisch, anthologisch en critisch woordenboek van Nederlandsche dichters. Deel 1 (1844)

-<http://www.nostalgischede.nl/>

LAATSTE BERICHTEN.

In het Roekelsche Bosch, onder Ede, heeft gisteren (5 April) een felle brand gewoed in de bosschen van de heeren H. W. Dros, te Benekom, H. Roelofsen, te Ede, enz. Er is circa 15 hectaren bosch en 25 hectaren heide van de buurt Ede-Veldhuizen verbrand. Oorzaak van den brand onbekend.

[De Tijd, 7 april 1892]

Het Museum doet het dit jaar een beetje rustiger aan. We gaan dit jaar veel aandacht besteden aan het ontwikkelen van een goede en gezonde toekomst voor het museum. Een goede voorbereiding is daarbij natuurlijk essentieel.

Tot 24 februari is nog de tentoonstelling **600 jaar Kernhem** te zien. Vanaf 8 maart (t/m medio juni) exposeren we **Pareltjes uit de museumcollectie**. Op deze tentoonstelling tonen we een aantal voorwerpen uit de collectie van het museum. Ten eerste kiezen de medewerkers van het museum zelf hun favorieten. Schoonheid, bijzonderheid of het feit dat ze nog maar zelden het daglicht hebben gezien, kunnen daarbij de motivatie van hun keus zijn. Ten tweede wordt een selectie gemaakt van voorwerpen die via de website www.collectiegelderland.nl zijn bekeken door vele tienduizenden websitebezoekers. Daar zitten soms bijzondere keuzes bij.

Als laatste zouden we graag van u weten welk object u speciaal eens in de schijnwerpers gezet zou willen zien. Maak uw keus uit de collectie en laat u eventueel helpen door de online database <http://www.collectiegelderland.nl/musea/HistorischMuseumEde> en meld vóór 1 maart uw bijzondere of favoriete museumvoorstel aan via info@historischmuseumede.nl.

Na de Pareltjes volgt de tentoonstelling **100.000 uur archeologie**, die een keur van archeologische voorwerpen zal tonen uit de aanzienlijke collectie van de Edese amateurarcheoloog **Ed Zuurdeeg**. De tweede helft van 2013 zal daarom ook geheel in het teken staan van archeologie met ook tal van evenementen.

In 2014 is het 100 jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Hoewel Nederland in deze periode neutraal was, ging de *Groote Oorlog* ook in Nederland niet ongemerkt voorbij.

Zo kwamen er meer dan 1 miljoen vluchtelingen naar ons land. Een deel van hen werd ondergebracht in vluchtorden. Ede had er zo een op de hei. Maar er gebeurde meer in deze periode.

Het Gemeentearchief van Ede heeft mij gevraagd een boek te schrijven over het dagelijkse leven in de gemeente Ede tijdens WO-I.

Wat merkten de burgers van de mobilisatie en de door de oorlog ontstane voedseltekorten? Hoe reageerde de plaatselijke pers op de oorlogssituatie, en was ze neutraal? Wat was de invloed op bijvoorbeeld het bedrijfsleven en de kerk?

Om dit te kunnen beschrijven, vraag ik uw medewerking. Als u in het bezit bent van dagboeken, kranten, persoonlijke aantekeningen of herinneringen, foto's, verhalen of brieven uit deze periode en deze informatie heeft direct of indirect betrekking op de gemeente Ede en zijn buitendorpen, wilt u dan contact opnemen met mij of het gemeentearchief?

Er is al veel geschreven over het vluchtorder Ede; daarover zal het boek niet primair gaan, tenzij er nieuwe gegevens boven water komen.

Jos van Raan, 0318 413593, jvanraan@hotmail.com.

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De vereniging stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten:

'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Frans van Oort, Kees van Lohuizen en Dick Kranen (opmaak).

De redactie van De Zandloper is te bereiken op het e-mailadres van de eindredacteur: hanspost@worldmail.nl

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom.

32

Postadres:	Postbus 8293, 6710 AG EDE
Telefoon:	(Secretaris) 06 34867627
E-mail:	voe@verenigingoudede.nl
Website:	www.verenigingoudede.nl
Bank:	ING: 353.42.68.

Dagelijks bestuur

Hans van Bemmelen (voorzitter), Gerard Hendriks (secretaris) en Henk Borkhuis (penningmeester).

Leden

De vereniging heeft ruim 900 leden. De contributie bedraagt € 15,00 per jaar. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de secretaris. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november.

Erelid van de vereniging is mevrouw B.T. Groen.

Schenken

Deze zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is.

De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren.

Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Vereniging Oud Ede.

Wilt u **adverteren** in De Zandloper dan gelieve u contact op te nemen met het bestuur van de Vereniging.

Productie van De Zandloper:
Drukkerij Verloop, Alblasserdam
ISSN 1384-7090

